



Karl Bergman

"Konfliktlinjer och rumslig mångfald i det tidigmoderna Skåne"

ur

Fredrik Nilsson, Hanne Sanders & Ylva Stubbergaard (red.)
Öresundsgränser: Rörelser, möten och visioner i tid och rum
(2007)

Serie: Centrum för Danmarksstudier nr 14, ISSN: 1651-775X

Upplaga för elektronisk publicering 2021 för forsknings-, utbildnings-
och biblioteksverksamhet och ej för kommersiella ändamål.

Publicerad med tillstånd från Makadam förlag.

<https://doi.org/10.37852/oblu.126.c171>

Tryckt utgåva finns i bokhandeln:

ISBN 978-91-7061-035-6

Makadam förlag, Göteborg & Stockholm

www.makadambok.se

Edition to be published electronically 2021 for research, educational and
library needs and not for commercial purposes.

Published by permission from Makadam Publishers.

<https://doi.org/10.37852/oblu.126.c171>

A printed version is available through book stores:

ISBN 978-91-7061-035-6

Makadam Publishers, Göteborg & Stockholm, Sweden

www.makadambok.se



Denna Creative Common-licens betyder att du som använder verket måste erkänna
ovanstående som upphovs personer; att spridning av texten är tillåten, men endast
i icke-kommersiella sammanhang; att verket inte får bearbetas.

<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/deed.sv>

KONFLIKTLINJER OCH RUMSLIG MÅNGFALD I DET TIDIGMODERNA SKÅNE

Karl Bergman

Inledning

Avsikten med denna undersökning är att genom ett historiskt nedslag i Skånes tidigmoderna historia problematisera föreställningen om Skåne som en naturlig geografisk, kulturell och politisk enhet med historisk förankring. Därmed problematiseras också bruket av beteckningen Skåne och dess historia i den moderna regionaliseringsprocess som kommit till uttryck i den något oklara geografiska utsträckning vi benämner »Öresundsregionen«. I denna regionaliseringsprocess har den rumsliga beteckningen Skåne på ett till synes obemärkt sätt kommit att signalera ett gemensamt förflutet och ett gemensamt kulturellt sammanhang. En föreställning som i sin tur tjänar som utgångspunkt för föreställningen om en gemensam, och given, väg in i framtiden. Denna regionala eller provinsiella tankefigur lever sitt eget liv samtidigt som nationalstatens homogena struktur prövas och dekonstrueras inför de nya regionala projekten i Europa. Min avsikt är att problematisera rumsbegreppet och att historisera människors förhållande till rummet, vilket innebär att fokus riktas mot hur rumsliga formationer produceras i en interaktionsprocess som alltid innehåller moment av förändring och kontinuitet, men också av makt.

Utgångspunkter och perspektiv

Utgångspunkten för denna uppsats är att människorna i Skåne under perioden 1658, då Skåne erövrades av Sverige, fram till skånska kriget 1675 befann sig i en situation, eller i en process, där invanda rumsliga samman-

hang, gemenskaper och lojaliteter prövades utifrån nya förutsättningar. Efter skånska kriget 1675–79 och enväldets införande i Sverige 1680 ändrades dessa förutsättningar för *alla* svenska undersåtar. Det fanns idémässiga ramar i tidens tänkande som angav vad som var möjligt att tänka om riket, lojalitet och provinser under 1600-talet, men det innebar inte att utgången av den process som startade 1658 var given på förhand.

Frederna mellan Danmark och Sverige 1658 och 1660 innebar att ett antal östdanska provinser hade erövrats av Sverige, och dessa områden skulle administrativt och politiskt infogas i det svenska konglomeratstatsväldet som växte fram runt Östersjön. Områden med starkt bondeflyttande, områden där borgerskapet i städerna dominerade en kringliggande landsbygd samt adelsdominerade områden skulle införlivas i det svenska riket. Detta var den verklighet som tidens makthavare var vana att bearbeta oavsett om man rörde sig i Baltikum, Pommern eller i Öresundsområdet. I överhetens tankevärld fanns föreställningar om riket, provinser, lojalitetsprinciper och privilegier knutna till olika stånd, vilka utgjorde de politiska »byggstenar« med vilka man måste laborera för att införliva dessa områden i riket. Detta var en hierarkisk ordning där riket och provinserna var viktiga begrepp och där andra rumsliga gemenskaper som byar, socknar, församlingar och härader inordnades.

Olika områden med olika status behandlades på olika sätt, och förhandlingar mellan lokala eliter kunde avlösas av mer våldsamma tillvägagångssätt. Skåne utgjorde i detta sammanhang inget undantag; alla de sociala och ekonomiska olikheter och politiska motsättningar som fanns i andra områden återfanns också här.¹

Den nationalstat som långt senare formades var ett resultat som 1600-talets aktörer knappast kunde förutse när de agerade för att nå kontroll över de underliggande områdena. Nationalstatens historia har sina lätt igenkännbara och tidsbundna karakteristika och de har till stora delar definierats som delar i en konstruerad berättelse. Denna berättelse rör

1. J. H. Elliot, »A Europe of Composite Monarchies«, *Past and Present*, vol. 137, 1992; H. G. Koenigsberger, »Dominium Regale or Dominium Politicum et Regale, in Politicians and Virtuosi«, *Essays in Early Modern History*, London 1986; Harald Gustafsson, »The Conglomerate State«, *Scandinavian Journal of History* 1988:3–4. Se även Gustafsson, »Den svenska integrationspolitikens föreställningsvärld 1658–1683«, *Da Østdanmark blev Sydsverige*, red. Karl-Erik Frandsen & Jens Chr. V. Johansen, Skippershoved 2004, s. 43–49.

sig inom en rumsligt avgränsad enhet som vi lärt oss att känna igen och ta för given. Hur dessa nationella rumsliga bilder formats och förmedlats har undersökts inom nationalismforskningen. Trots olika utgångspunkter och likaledes olika slutsatser råder ganska stor enighet om hur själva byggnadsställningen ser ut och hur föreställningen om nationen förmedlats och vunnit legitimitet i breda folklager. Dekonstruktionen av de stora berättelserna och deras rumsliga sammanhang visar hur metaforer och symboler samverkar och bidrar till att förmedla en berättelse som får fotfäste i människor. I detta sammanhang spelar framställningen eller bruket av historia en roll. Historia kan brukas för att legitimera en rumslig föreställning om Skåne.

Rumsliga konstruktioner eller avgränsningar har i enlighet med denna kritiska utgångspunkt alltid en imaginär sida; det handlar om konstruktioner eller föreställningar som till stora delar är abstrakta. Men en sådan konstruktion kan också kompletteras med, eller vara uppblandad med, olika stora delar av egna rumsliga erfarenheter. Vi tenderar att i någon mån mäta och pröva de abstrakta föreställningarna mot vår livserfarenhet.² Men, menar Henri Lefebvre, de lokala, socialt levda rum där vi till största delen formar vår erfarenhetsbas tenderar att trängas undan till förmån för en abstrakt rumslig föreställning som får sin tyngd och auktoritet av till exempel konst och vetenskap.³ Och, vill jag tillägga: genom historiska framställningar. Därmed döljs att alla rum är något producerat och ett resultat av produktivkrafter och maktförhållanden i samhället.⁴ Rummets föränderliga sida tonas också ned och därmed skymms hur maktförhållanden i samhället förändras och hur nya rumsliga föreställningar produceras.

Denna kritiska ansats kan förleda oss att ställa upp en dikotomi där det socialt levda rummet, formulerat som lokalsamhället, ställs som en homogen ursprunglig entitet i motsättning till maktens abstrakta rumsframställning i form av nationen. Ett sådant betraktelsesätt medverkar dock till att dölja den maktordning som återfanns inom lokalsamhället.

2. För en introduktion till hur denna tradition påverkat forskning om regioner och regionaliseringsprocesser, se Anssi Paasi, »The institutionalization of regions: a theoretical framework for understanding the emergence of regions and the constitution of regional identity«, *Fennia* 164:1, 1986.

3. Henri Lefebvre, *The Production of Space*, Oxford 2004 (först utg. 1974).

4. Lefebvre, s. 48f.

Det finns ingen ursprunglig rumslig gemenskap utan orättfärdiga maktförhållanden att falla tillbaka på. Det pågår en kamp om att formulera och definiera de platser vi knyter an till. Varje försök att fixera en plats och ge den ett namn eller en definition visar att det handlar om en politisering av minnet och en kamp om det minne som förutsätts definiera platsen. Forskare som Doreen Massey och bell hooks har visat hur olika en sådan platsanalys utfaller när platsen analyseras utifrån ett socialt eller etniskt perspektiv respektive ett genusperspektiv.⁵ I deras fall handlar det om fixeringen av platsen, »home« och om hur utfallet blir olika beroende på vilket perspektiv man väljer. På samma sätt kan fixeringen av byn eller hembygden vara ett uttryck för en lokal eller regional maktordning som legitimeras av hur minnet fixeras.

Föreställningar om historiska rum kan därmed bli till delar av ett historiebruk avsett att främja olika aktörers nutida intressen. Brukare av historia kan på både det lokala och det centrala planet eftersträva att implementera en hegemonisk föreställning om rummet. Men denna maktutövning möter ofta motstånd. Ett sätt att göra motstånd, medvetet eller omedvetet, är att forma sitt eget »counter-space«, en form av alternativ rumslighet som lever sida vid sida, ibland i konflikt och ibland i samspel, med de dominerande föreställningarna.⁶

Våra till synes vardagliga sociala och politiska motsättningar får i enlighet med detta betraktelsesätt alltid ett rumsligt uttryck. De blir till, eller är, rumsliga motsättningar och de får sin dynamik genom att de berör människor på ett essentiellt och existentiellt plan.⁷ Detta perspektiv har betydelse för hur vi förhåller oss till de konflikter och det motstånd som människor ger uttryck för när de ställs inför rumsliga förändringar. Motståndet och konflikterna handlar inte bara om ett irrationellt, omodernt eller bakåtsträvande förhållningssätt, det finns en djupare dynamik i processen. Det handlar om frågor som istället berör oss på djupet. Den historiska jämförelsen mellan dåtid och nutid kan hjälpa oss att synliggöra denna komplexa väv och därmed blir den historiska analysen ett verktyg

5. Doreen Massey, *Space, Place and Gender*, Gateshead 2003 (först utg. 1994), s. 168–171; bell hooks, »Homeplace: A Site of Resistance«, *Yearning, Race, Gender, and Cultural Politics*, London 1990, s. 42f, och »Choosing the margin as a space of radical openness«, *Yearning, Race, Gender*, s. 149.

6. Lefebvre, s. 349, 367, 381.

7. Lefebvre, s. 46, 169–176, 365.

för att analysera och värdera vår tids politiska motsättningar kring den moderna regionaliseringsprocessen.

Adeln, provinsen och riket

De förhandlingar som följde på frederna med Danmark 1658 och 1660 ger oss en möjlighet att blicka in i en politisk praktik där den svenska centralmakten eftersträvade kontroll över ett erövrat område. Förhandlingar fördes med den elit, adeln, som innehade en maktposition i det erövrade området. I äldre forskning har man hävdats att motiven som drev adeln vid dessa förhandlingar var en separatistisk skånsk lösning, något som tillbakavisats av andra forskare. De förhandlingar som pågick mellan representanter för den skånska adeln och den svenska centralmakten åren efter övergången visar en grupp adelsmän som mycket skickligt agerar för att bevara så mycket som möjligt av de adelsprivilegier man tillkämpat sig i det danska riket.⁸ Under den första fasen av övergångstiden tog den svenska centralmakten hänsyn till de maktpolitiska realiteterna. Förhandlingarna fördes på två lantdagar, med förhandlingar i Malmö 1662 och 1669–70.⁹ Det innebar förhandlingar som i huvudsak skedde på den »regionala« arena som av hävd dominerats av adeln. Förhandlingarna liknar de »handfästningsförhandlingar« som var vanliga i den danska politiska kulturen i perioden före enväldet 1660.¹⁰

Förhandlingarna 1662 resulterade i Malmö recess. Recessen vittnar om hur långt en resultatintriktad svensk centralmakt kunde nå i förhandlingarna med en adelselit med en maktposition i en provins. Resultatet kan karakteriseras som en »användbar kompromiss« för båda parter, och förhandlingarna faller väl in i ett allmänt mönster av ständigt pågående förhandlingar mellan lokalsamhällen och centralmakt. Det var också, som Harald Gustafsson påpekat, förhandlingar som låg väl inom »tidens

8. Fredrik Persson, »Riddare av det juridiska gränslandet. Den skånska adeln på riksdagen 1664 ur ett identitetsperspektiv«, *Da Østdanmark blev Sydsverige. Otte studier i dansk-svenske relationer i 1600-tallet*, red. Karl-Erik Frandsen & Jens Chr. V. Johansen, Ebeltoft 2003, s. 91–107; Gustafsson, »Den svenska integrationspolitikens föreställningsvärld«.

9. Se Karl Bergman, *Makt, möten, gränser. Skånska kommissionen i Blekinge 1669–70*, Lund 2002, s. 142–167; Gustafsson, »Den svenska integrationspolitikens föreställningsvärld«, s. 47–49.

10. Jerker Rosén, *Skånska reduktions- och privilegiefrågor 1658–1686*, Lund 1944, s. 71, 75, 89; Gustafsson, »Den svenska integrationspolitikens föreställningsvärld«, s. 44.

tankemässiga ramar«. ¹¹ Det fanns en begreppsvärld med plats för en provins med visst självständigt utrymme, samtidigt som provinsen i andra avseenden var starkt integrerad i riket.

Vid förhandlingarna på lantdagen 1669 hölls fyra utförliga tal som samtliga blottlägger en retorik kring begrepp som riket och provinserna. Två tal hölls av Klas Rålamb, ett inlednings- och ett avslutningstal, samt två tal av Göran Sperling som formellt sett företrädde ridderskapet och adeln. ¹² Rålamb påpekade att otaliga exempel från alla tider visade att ett rikes uppgång eller fall hängde samman med »herrskalets« tillväxt eller tillbakagång. ¹³ Göran Sperlings två tal anslöt till denna retorik. Talen riktade sig i första hand till adeln, denna skulle vinnas för den svenska centralmaktens linje. Borgare och bönder spelade i detta sammanhang en undanskymd roll. Frågan är vad retoriken i talen blottlägger om aktörernas användning av och förhållande till de två rumsliga storheterna provins och rike?

Den tankefigur som var helt allenarådande i Rålamb's båda tal var riket och provinserna. Det handlade om provinserna och deras tillväxt och om provinsernas behov av en stark centralmakt. ¹⁴ Ambitionen var, enligt Rålamb, att provinsernas välstånd skulle öka och att detta var en del av rikets utveckling. Ord som välstånd, vällevnad, tillväxt och villkorens förbättring användes flitigt. ¹⁵ Begreppet riket återkommer i olika skrivningar och när Rålamb omnämnde makten över riket var det med den abstrakta beteckningen Kungl. Maj:t. ¹⁶ Han använde aldrig begrepp som kronan, kungariket eller beteckningen Sverige. Att tillhöra detta rike innebar att provinserna skulle beskyddas, »fred och rolighet«, »trygghet« och »säkerhet« skulle råda och provinserna värnas mot »hotande farlighet utur de omkringliggande skogarna«. ¹⁷ I talen gjorde Rålamb klart att om dessa mål skulle uppnås förutsatte detta »undersåtarnas trohet och välvillighet« och han betonade att det måste råda enighet mellan ständer-

11. Gustafsson, »Den svenska integrationspolitikens föreställningsvärld«, s. 49.

12. Riksarkivet Stockholm, Äldre kommittéarkiv nr. 629, Kommissionen i Skåne, Halland och Blekinge (Skånska kommissionen) 1669, Vol. 1, s. 1401–1408, 1408–1412, 1538–1544, 1544–1550. (Fortsättningsvis refereras till detta kommittéarkiv med beteckningen Vol.)

13. Vol. 1, s. 1546.

14. Vol. 1, s. 1401, 1550.

15. Vol. 1, s. 1401–1408.

16. Vol. 1, s. 1401, 1544.

17. Vol. 1, s. 1401, 1404.

na för att denna ordning skulle »grönska«. Han använde också metaforen »sammanstammad« för att beskriva den enighet man ville uppnå och han betonade att detta förutsatte ett gemensamt arbete.¹⁸

Adelsmannen Göran Sperling talade om »Skåne med de sorterade provinserna Sveriges krona är tillagt«.¹⁹ En tidstypisk metafor som kom till användning när Sperling ville beskriva hur man skulle leva i kärlek och trohet var: »såsom varande lemman uti en kropp«. Goda förutsättningar för denna enighet fanns, enligt Sperling, eftersom det redan fanns enighet i religionen och »själva tungemålet« och stor samstämmighet gällde i lag och seder. Till detta skulle läggas det välstånd som provinserna skulle få del av genom »kommersens fria och obehindrade lopp«.²⁰

Rålamb talade i allmänna ordalag om ett rike med olika provinser och han argumenterade för att provinserna skulle acceptera denna ordning. Därmed skulle provinserna utvecklas. Här fanns inga argument av etnisk karaktär, och direkta hänvisningar till kulturella eller historiska argument användes inte. Det var istället den adliga tillhörigheten som var utgångspunkten för argumenteringen. Den svenska förhandlingstaktiken var att förklara att det erfarenhetsrum som var adelns, den värld de överblickade och framlevde sitt dagliga liv i, den världen skulle den svenska centralmakten göra till en säker plats – makten skulle inte på något avgörande sätt rubbas till förmån för andra grupper.

De svenska representanterna försökte etablera en hegemonisk föreställning om det svenska rikets karaktär. Adeln i Skåne argumenterade inte mot att man skulle ingå i detta rike. Men man hade ett annat förhållningssätt till provinserna och sin egen underordning. Det handlade om politiska och ekonomiska motsättningar som kom till uttryck i olika rumsliga beskrivningar av hur riket skulle fungera och vara sammansatt.

Retoriken i talen innebar att Skåne skulle infogas i ett svenskt rike där det fanns andra provinser, men samtidigt står det klart att Skåne stod för något speciellt även för den svenska riksledningen. Torbjörn Eng har ställt frågan varför en provins bland flera, Skåne, infördes i kungatitulaturen under 1600-talet medan exempelvis Jämtland, Bohuslän eller Gotland inte fanns med. Det avgörande argumentet, enligt Eng, är det statsrätts-

18. Vol. 1, s. 1544.

19. Vol. 1, s. 1407.

20. Vol. 1, s. 1407f.

liga läget. Den särskilda herraväldesbenämning som det innebar att nämnas i titulaturen motsvarades väl av det statsrättsliga läget, där det fanns ett adelsstånd som kunde bjuda den svenska centralmakten motstånd, det fanns en stark elit.²¹ Analysen av förhandlingarna på lantdagarna kan komplettera denna bild av ett Skåne med en speciell position.

Föreställningen om Skåne som en speciell provins kan ha fått sin infärgning genom positionen som viktig gränsprovins och konfliktområde där den dynamik som uppstod mellan kungamakt och adel samt mellan Sverige och Danmark formade processen. Själva interaktionsprocessen mellan dessa starka parter var avgörande. Några historiska hållpunkter kan anföras till stöd för en sådan hypotes.

Under konflikterna mellan Danmark och Sverige i början av 1600-talet får de så kallade kommissarierna en allt starkare ställning inom den regionala danska förvaltningen. Deras position stärks alltmer under perioden 1618–1648. Kommissarierna ansvarade för soldatutskrivning och skatteuppbörd, och under tider av konflikt hade de hand om krigskassan i provinsen.²² Kommissariernas och därmed den regionala adelns allt starkare position vilade på den danska länsförvaltningen, men den tycks också samverka och utvecklas med de dansk-svenska konflikterna. I denna process fanns utrymme för en provinsadel att agera och därmed gavs möjligheter att förmedla föreställningen om provinsen. Den skånska adelns position i det danska riket kunde under den första övergångsfasen, fram till 1680-talet, framgångsrikt försvaras i det svenska riket.²³ Adelns förändrade sammansättning och minskande politiska inflytande efter ny-

21. Torbjörn Eng, *Det svenska väldet: ett konglomerat av uttrycksformer och begrepp från Vasa till Bernadotte*, Uppsala 2001, s. 186–200.

22. Mikael Venge, *Dansk Toldhistorie I. Fra åretold til toldetat. Middelalderen indtil 1660*, København 1987, s. 245–250. Översiktligt om denna debatt, se Gunner Lind, *Hæren og magten i Danmark 1614–1662*, Odense 1994, s. 327–330, 387; Leon Jespersen, »Landkommissærieinstitutionen i Christian IV:s tid: rekruttering og funktion«, *Dansk Historisk Tidsskrift* 1981:1, s. 69–73; Jens Engberg, *Dansk finanshistorie i 1640'erne*, Århus 1972, s. 222f, 229–238. Det norska generalkommissariatet, se Oscar Albert Johnsen, »Generalkommissariatet«, *Studier i norsk historie 1537–ca 1800. Lyderiket 1537–1660. Norske historikere i udvalg VII*, red. Steinar Imsen, Oslo 1981; Dansk Rigsarkiv, København, Skånsk Tegnelse 1572–1660, 10/8 1655, 19/8 1655, 12/6 1656, 9/7 1656, 5/11 1655; tillsättning av kommissarier, se 24/1 1656. (Fortsättningsvis refereras till detta arkiv med beteckningen Sk. Tegn.)

23. Peter Ullgren, *Lantadel. Adliga godsägare i Östergötland och Skåne vid 1600-talets slut*, Lund 2004, s. 66f, 70, 72, 86; Mats Olsson, *Storgodsdrift. Godsekonomi och arbetsorganisation i Skåne från dansk tid till mitten av 1800-talet*, Stockholm 2002, s. 79.

adlingarna vid enväldets införande i Sverige på 1680-talet skulle kunna tolkas som att dess förmåga att spela en ledande roll i formulerandet av något särpräglad kulturellt eller politiskt betingat skånskt hade minskat, men det behöver inte nödvändigtvis vara så.

Adelns relativa politiska tillbakagång i Skåne kan ha kompenserats med en kulturell framstöt, något som kan ha verkat homogeniserande, stärkt adelns ställning och lyft fram en symbolisk värld som var verkande element i en process där något »skånskt« formuleras. Peter Ullgrens slutsatser i avhandlingen *Lantadel*, om den skånska adelns utveckling under slutet av 1600-talet, tycks öppna för en sådan analys. De kulturella uttrycksformerna tycks ta allt större plats i adelns värld.²⁴ Bärkraften i detta sistnämnda resonemang behöver undersökas ytterligare. En spännande och möjlig parallell är Norbert Elias' beskrivning av en liknade rörelse som genomförs av den franska adeln under 1700-talet där dess kulturella plats och betydelse stärks samtidigt som det politiska inflytandet minskar. Det till synes paradoxala skulle därmed vara att i takt med det minskade politiska inflytandet får den skånska adeln andra möjligheter att forma representationer av det skånska rummet via kulturella markörer och symboler. Adelns sätt att ta plats i kyrkorummet tyder på detta.²⁵

Provinsen och riket var rumsliga storheter, till en del abstrakta och förmedlade rumsliga representationer, som främst var en angelägenhet för eliterna. Böndernas agerande blottlägger andra rumsliga sammanhang och andra hot.

Bönderna och det lokala rummet

Böndernas agerande på lantdagen visar att de hot som bönderna upplevde var av en annan karaktär och att deras frågor hade ett annat rumsligt sammanhang. Bönderna hade uppenbarligen inte förberett något samordnat agerande på lantdagen. Man verkade inte ha haft någon taktik för denna typ av politisk arena. Böndernas ledare, en bonde från Blekinge, hade valts i all hast.²⁶ Ett annat exempel som visar böndernas inställning

24. Ullgren, s. 98.

25. Norbert Elias, *Civilisationsteori, del I, Sedernas historia*, Stockholm 1989, s. 121f, 125, 136, 152, 164f, 193f.

26. Vol. 1, s. 1412, 1472–1530, 1544. Se även Bergman, s. 319–334.

till lantdagen och de frågor som diskuterades antyds av Hallandsböndernas agerande. När bönderna avslutat sin diskussion med kommissionen, men innan lantdagen var avslutad och dokumenten underskrivna, begärde bönderna från Halland att få resa hem, vilket beviljades. De lämnade kvar sina häradssigill så att besluten kunde konfirmeras på deras vägnar.²⁷ Det var inte provinsens angelägenheter som intresserade bönderna; istället tog man tillfället i akt att försöka skydda sina rättigheter och privilegier mot intrång från andra stånd. Framst visade man sin misstro mot prästerna – bönderna fruktade att dessa skulle flytta fram sina positioner på deras bekostnad. Böndernas agerande föranledde kommissionen att tillrättvisa dem för att de missförstått Kungl. Maj:ts intentioner.²⁸

Det framgår inte tydligt vilka bönder som framträdde på lantdagen men vi kan utgå från att frälsebönderna inte fanns representerade. Protokollen från lantdagen visar att bönderna inte lade ned alltför mycket möda på denna tillställning. Ett skäl till detta kan ha varit att de förstod vilken karaktär förhandlingarna hade och drog slutsatsen att detta inte var deras arena. Adels försvar av provinsen var sammanlänkat med ett försvar av deras privilegier. För bönderna utgjordes inte hotet av en abstrakt diskussion om provinsens förhållande till riket, istället fanns hotet mot deras livsrum på närmare håll. Detta framträder med något olika tydlighet utifrån den sociala position och grad av underordning som det innebar att vara frälse- eller kronobonde respektive självägande bonde. Denna sociala differentiering bland bönderna kan beskrivas som olikheterna i förhållande till centrum och periferi inom de östdanska provinserna, där centrum utgjordes av de godsdominerade områdena med frälsebönder och periferin av områden där kronobönder och självägande bönder dominerade. De olika sociala positionerna blottlägger också en olikartad rumslig förankring som ytterst bestämdes av hur de olika bondkategoriernas existensvillkor såg ut.

I det skånska kärnområdet var bönderna bundna till godset, och de frälsebönder som framlevde sitt liv där fick 1669–70 tillfälle att möta den svenska överheten i form av Skånska kommissionen. Via frälseböndernas skrivelser får vi en inblick i hur de formulerade sitt förhållande till

27. Vol. 1, s. 1534.

28. Vol. 1, s. 1530.

rummet.²⁹ De bönder som framträdde omtalade sig som »bönderna under Stora Slagerup«, »riksamiralens bönder till Månstrup« eller »samtliga bönder underliggande Börringe kloster«.³⁰ De klagomål som framfördes kunde diskuteras med de närvarande representanterna för centralmakten, men det var herrskapet som hade avgörandet i sin hand. Det var »husbonden«, »greven« eller »herrskalet«, »saliga Grevinnan« eller »fru Anna« som hade makt över dessa bönder.

De klagomål som frälsebönderna framförde handlade om bondens förutsättningar att försörja sig och sin familj. Det handlade om godsets uttag av avgifter i olika former och om transporter. I många av de klagomål som riktades till överheten blandades vardagligheter och större frågor. Bönderna i Kattarp socken klagade över ryttarna som inte skötte sina gårdesgårdar, bönderna i Västra Wram hade problem med en väg som skulle ändras, och veckodagsbönderna under Tömmerup klagar över förlorad fäladsmark. Exempelen kan mångfaldigas när det gäller denna typ av vardagskonflikter som handlade om ett värn för upplevda rättigheter eller för försörjningsmöjligheterna på den plats där man levde.³¹ Även om bönderna var väl medvetna om att det var herrarna som bestämde över deras liv så vädjade man till den svenska centralmakten om ändrade förhållanden.³² I några fall ledde detta till att centralmaktens representanter uppträdde som medlare i konflikter och det kunde även leda till ganska skarpa tillrättavisningar. Det grundläggande juridiska förhållandet mellan herrar och bönder ifrågasattes dock inte.³³

Frälseböndernas klagomål och skrifter var riktade in mot det som var centrum i deras värld: godset. Utåt kan man skönja en gräns som visade att relationer ut över denna godsdomän hade ett begränsat omfång. I frälseböndernas skrivelser till skånska kommissionen saknas i stort sett konflikter med borgare och städer. Handelsrelationerna, mötet med borgaren, lyser med sin frånvaro.³⁴ Detta står i skarp kontrast till förhållandena för bönderna i de perifera delarna. I förhållande till de godsdominerade

29. För en källkritisk diskussion om skrivelsernas tillkomst och innehåll, se Bergman, s. 283–298.

30. Vol. 1, s. 2239, 2368, 2380.

31. Vol. 2, s. 1157, 1146, 1352–1358.

32. Vol. 1, s. 239, 241, 254–263, 326, 494, 1340, 1345, 1763.

33. Vol. 1, s. 1152–1158.

34. Vol. UU, s. 506–737.

delarna av Skåne framstår Bjärehalvön som en perifer del av landskapet, och här såg konfliktmönstret ut på ett annat sätt. Den konflikt som återges är hämtad från Karups socken på Bjärehalvön och handlade om den rätt att betala halv skatt som bönderna menade att de hade sedan dansk tid.³⁵

Flera ingredienser i denna konkreta konflikt kastar ljus över böndernas generella förhållande till det rum man verkade i. Det framgår att det fanns ett mötesmönster där man träffades i kyrkorna, på sockenstämma och på häradsmöten. Vid något tillfälle hade representanter från varje socken utsetts för att träffas och diskutera halvskattefrågan. Bönderna framhöll att man måste hålla häradsmöte så att alla kände till vad som hände. Överheten försökte få kunskap om dessa möten genom att hota och förklara att dessa möten var olagliga och det krävdes en rad förhör för att överheten skulle kunna tränga in i denna slutna bondevärld.

Konflikten aktiverade ett politiskt agerande från böndernas sida som synliggjorde den bondeordning som fanns i området med politiska arenor på flera nivåer och med ett system som gav byarna och socknarna inflytande i de beslut som togs på häradsnivå. Denna rumsliga maktordning hade inte överheten tillträde till. På ett likartat sätt som adeln försvarade sina privilegier utifrån begreppet provins hävdade bönderna sina privilegier utifrån en rumslig förankring, men på en annan nivå där härad och socken utgjorde grundenheterna. Böndernas försvar för den lokala ordningen hade sina begränsningar, vilket avslöjades när bönderna tvingades agera utanför det »egna« området.

Efter det svenska maktövertagandet fick bönderna rätt att skicka en representant till riksdagen. Bönderna i Karup valde att skicka prästsonen Hans Carup till 1668 års riksdag. Carup reste dock aldrig till denna riksdag. Under konflikten 1670 om skatteprivilegiet framträder Carup åter som bondeledare. Han avsåg att resa till Köpenhamn för böndernas räkning och där reda ut vilka förhållanden som gällde, men troligen företogs aldrig denna resa.³⁶ Carups agerande och motiv är oklara och han anklagades både av skånska kommissionen och av bönderna för en

35. Vol. 2, s. 1342, 1399–1479.

36. Vol. 2, s. 1421, 1431, 1432, 1443, 1472. I källmaterialet återges »lystes på sockenstämma«, vilket bör framhållas eftersom man i forskningen vanligen menat att sockenstämmorna kommer till de danska provinserna långt senare. Se även vol. 2, s. 1286 ang. byarna i närheten av Ängelholm, samt diskussion om sockenstämmor även i Blekinge för samma tid, Bergman s. 69–75.

rad självsvåldiga tilltag. Det som är intressant för denna framställning är vad som hände när bönderna tvingades agera utanför det rumsliga lokala sammanhang där man hade kontroll över beslutsprocessen. Både ifråga om riksdagsrepresentationen och i konflikten med kommissionen valde man att sätta sin tilltro till en person som ansågs ha potential att agera utanför häradet. Kanske var det så att bönderna kände sina begränsningar när man rörde sig utanför häradet. Protokollen ger intrycket att böndernas oförmåga att hantera denna situation gav Hans Carup en möjlighet att utnyttja situationen för egna syften.

En aspekt av denna konflikt förtjänar att lyftas fram och belysas ytterligare. Bönderna i Karup menade att de hade privilegier, på samma sätt som andra stånd, och att dessa skulle försvaras. Det innebar i detta fall att man relaterade till privilegier från den danska tiden. Vilket i sin tur innebar att man av denna anledning ansåg sig ha rätt att resa till Köpenhamn. Något som inte heller bestreds i de protokoll i vilka konflikten rekapitulerats. Innebörden av detta är att bönderna var väl medvetna om det statsrättsliga läget. Skåne var inte en fullt integrerad del av Sverige – trots att bönderna var representerade i riksdagen gällde danska privilegier enligt vad som uttrycktes i Roskildefredens paragraf nio.³⁷ För eftervärlden och utifrån en senare tids nationalistiska principer har detta framstått som ett oklart eller komplicerat statsrättsligt förhållande. Det har utifrån en nationalistisk tankefigur varit naturligt att betvivla ett arrangemang där privilegierna och territoriet inte var en sammanhängande helhet. För bönderna i Karups socken var det dock inga problem att hantera denna verklighet.

Böndernas politiska aktioner på Bjärehalvön skiljer ut sig från frälseböndernas agerande i Skåne, men de hade mycket gemensamt med hur bönder handlade i andra perifera delar av det gamla Östdanmark: aktiveringen av politiska arenor som sockenstämmor, häradsmöten och kyrkmöten samt försvaret av, eller kampen för, privilegiet att betala halv skatt är exempel på detta. En annan fråga som förenar delar av dessa bondeområden var bondeseglationen där bönderna bedrev så kallad husbehovshandel, något som ledde till konflikter med först och främst bor-

37. Inger Dübeck, *Fra gammel dansk til ny svensk ret. Den retlige forsvenskning i de tabte territorier 1645–1683*, Bilaga 2, s. 103, Köbenhavn 1987.

garna i städerna men också med adeln.³⁸ I ytterområden som Gotland och Blekinge blir dessa karakteristika speciellt tydliga. Bönderna argumenterade för denna handel som ett privilegium och borgarna argumenterade mot bönderna med begrepp som intrång och olaga handel.³⁹ Inom det skånska området återfanns denna bondeseglation på Bjärehalvön och i området kring Åhus. Däremot finns inga spår i dessa källor av någon betydande bondeseglation längs Öresund eller kring den sydsånska kusten. Det fanns olaglig handel och smuggel, men detta var inte lika tydligt knutet till bönderna i den organiserade form som fanns i periferin. Ett skäl till skillnaderna var sannolikt några starka skånska städers dominans och adelns inbrytning på handelsområdet. Redan 1658 uppmärksammade den svenska centralmakten det skattebortfall som uppstod genom adelns handel via hamnar som låg under adelskontroll. »Tottarnas« handel med hamnen Barsebäck som bas anfördes som exempel på denna verksamhet.⁴⁰ Bondeseglation och bondehandel bör ha inneburit att bönderna i de perifera delarna hade ett annat rörelsemönster och andra kontaktytor än bönderna i de godsdominerade områdena, vilket synliggörs som konfliktytor mot andra grupper.

Det finns en typ av konflikter som visar hur sårbar den lokala värld var som bönderna försvarade. Konflikterna lyfter också fram behovet av någon form av politisk allians och behovet av att samverka inom ett större rumsligt sammanhang än häradet. Det till antalet absolut största antalet konflikter på 1670-talet rörde relationen mellan lokalbefolkning och inkvarterade soldater. Runt den massiva inkvarteringen formades en rad konflikter, från hårda konflikter om gårdarna till mindre vardagliga tvister. Till en del handlade dessa konflikter om rena övergrepp, men det handlade också om soldaternas lagliga rättigheter.⁴¹ Soldaternas framfart i lokalsamhället slog hårt mot kvinnorna, vilket framgår av en prästs re-

38. Halvskattefrågan i Blekinge, se Bergman, s.66, 188. Halvskattefrågan i Bjäre, vol. 2, s. 1399, 1410. Bondeseglation i Blekinge, se Bergman, s. 91–93, 216–218; bondeseglation på Bjärehalvön, se Margareta Swensson, »Bondehamnar i nordvästra Skåne och Blekinge under 1600-talet«, *Dansk Historisk Tidsskrift* 12 Række, Bind IV, Hæfte 1–2, København 1969, s. 50, 64f; sockenstämma i Blekinge, se Bergman, s. 70–75; sockenstämma i Bjäre, vol. 2, s. 1421.

39. Jens Lerbom, *Mellan två riken. Integration, politisk kultur och förnationella identiteter på Gotland 1500–1700*, Lund 2003, s. 44–46.

40. Riksarkivet Stockholm, Äldre kommittéarkiv nr. 625, Skånska kommissionens förslag om statens inrättande 1658, vol. 1, s. 6f, punkt 12.

41. Vol. 2, landegillet, s. 1196, 1239, 1248, transporter (»ecker«), s. 317, 1069, 1144, 1200, 1230,

dogörelse för hur många kvinnor som »besovits« i två skånska socknar i samband med att soldaterna färdats genom dessa socknar åren 1659–69. Vid 43 tillfällen konstaterades hor.⁴²

Konflikterna behandlades på de lokala rättsliga arenorna, men bönderna klagade över att de inte kunde hävda sig mot soldaterna. Detta bekräftades också av både militära och civila ämbetsmän.⁴³ Häradstinget, med sin lokala maktordning dominerad av de besuttna bönderna, utmanades av inträngingar i lokalsamhället, och det lokala konfliktlösningsmönstret visade sin bristfällighet. Bönderna tvingades vända sig till centralmakten för att få hjälp. De hade ingen omedelbar framgång i detta, men förutsättningarna förändrades till deras fördel i och med det nya indelningsverk som infördes på 1680-talet. Den svenska centralmakten var en del av det problem som skapats lokalt, men lösningen kunde inte vara lokal eller regional. Lösningen förutsatte en centralmakt med muskler och en viss legitimitet. De främlingar som trängt in i lokalsamhället fungerade i dessa konflikter som en katalysator som medförde att invanda rumsliga sammanhang måste omprövas och nya politiska vägar sökas.

Den lokala rättsliga arenans brister visade sig också i de fall då kvinnorna klagade över olika former av övergrepp där de inte förmådde hävda sig. Klagomålen gällde i dessa fall hot, rättsliga övergrepp och våld från soldater såväl som lokala makthavare och tjänstemän. En betydelsefull skillnad i förhållande till männen var att kvinnorna framträdde som enskilda representanter, de företrädde inte en grupp eller ett stånd. Kvinnornas kamp var också tydligare knuten till »hushållet«, och något som kan formuleras som en »hushållsstrategi« framskymtar där värnandet av familj och släkt var det centrala.⁴⁴ Överhetens retorik kring de klagomål som inkom från framför allt änkor antyder att kommissionen ville visa att

1239, 1289, 1312, 1368, avgifter, s. 45, 317, 1232, 1399, termskatt, s. 1197, 1312, skatt, s. 331, 369, 1058, 1144, 1150, 1151, 1158, 1175, 1180, 1181, 1185, 1209, 1221, 1222, 1225, 1227, 1228, 1233, 1236, 1237, 1238, soldater, s. 45, 101, 1015, 1036, 1192, 1256, 1300, 1374.

42. Vol. F, s. 641.

43. Bergman, s. 185–187; vol. 3, Brev till Kungl. Maj:t 29/4 1670.

44. Marja Taussi Sjöberg, *Rätten och kvinnorna, Från släktmakt till statsmakt i Sverige på 1500- och 1600-talen*, Stockholm 1996, s. 182, 185; se även Kekke Staddin, »Hade de svenska kvinnorna en stormaktstid? Stormaktstidens svenska stat och konstruktionen av genus«, *Scandia* 1972:2, s. 205, 211f; Svante Norrhem, »Normbryterska eller ansvarstagande hustru?«, *Maktens skiftande skepnader. Studier i makt, legitimitet och inflytande i det tidigmoderna Sverige*, red. Börje Harnesk, Umeå 2003, s. 151.

man värnade om änkornas rättigheter. Denna retorik framträder på ett närmast symboliskt sätt: den blev till ett uttryck för den kristna värnande och rättskipande överheten.⁴⁵ Kvinnorna infogades i en protestantisk diskurs som underströk behovet av en patriarkal ordning i riket. Det var en diskurs som innebar att den politiska sprängkraften i kvinnornas agerande undergrävdes och den faderliga kungamaktens patriarkala funktion stärktes. Det var också en diskurs som visade att män och kvinnor i lokalsamhället inte nödvändigtvis förenades av ett gemensamt intresse mot centralmakten.

Borgare och städer

De källor som har något att avslöja om städernas liv vid Öresund i perioden efter 1658 skulle vid en första anblick kunna ge intryck av att konflikterna i städerna, mellan städerna och mellan borgare och centralmakt utvecklats som ett resultat av det svenska maktövertagandet. Den höga konfliktnivån mellan Danmark och Sverige under 1600-talet påverkade situationen för städerna, men borgarens värld var redan tidigare en konfliktfylld värld. Städerna hade alltsedan sin tillkomst, som städer i allmänhet, fört en kamp för att värna borgarens rättigheter mot intrång från andra grupper. Städerna hade sina inre makthierarkier med styrande köpmannaoligarkier, och magistraterna blev alltmer maktfullkomliga. Kampen tilltog mellan hantverkare och köpmän där de sistnämnda kontrollerade magistraten. Inom städerna fanns länge en rättsordning som levde sitt eget liv med en social uppdelning mellan rättsinstanserna och där kungamaktens inflytande var begränsat. Olika rättskulturer bröts mot varandra, och lokala sedvanor och rättsuppfattningar kom i konflikt med en framväxande professionell rättskultur understödd av centralmakten.

Centralmaktens framstöt mot städerna kom till uttryck både i Sverige och Danmark 1619 med den danska köpstadslagstiftningen och den svenska köpstadsstadgan. Effekterna av denna offensiv mot de självständiga städerna verkar dock ha varit begränsade i både Sverige och Danmark. Vissa städer drogs in under en starkare central kontroll medan and-

45. Bergman, s. 139, 273, 378. Exempel från Blekinge, vol. 1, s. 211, 231, 320, 1567; vol. 2, s. 1155, 1195, 1172, 1220, 1236, 1341; Bergman, s. 208–215.

ra fortsatte att verka mer självständigt.⁴⁶ På andra sidan Sundet nådde Köpenhamn fram till en dominerande position efter år 1625. Efter enväldets införande 1660 kom sedan de danska städernas makt i allmänhet att minska och de svenska städerna framstår vid denna tid som mer självständiga än de danska.⁴⁷

När den svenska centralmakten tar kontroll över provinserna öster om Sundet kliver man in i en maktordning med en etablerad hierarki mellan städerna längs Öresund. Ett mått på ordningen inom hierarkin återges av inkomsterna från stora sjötullen, den tull som togs ut på utrikeshandel. I topp låg Malmö år 1670 med 16 253 daler, följt av Landskrona med 9 554 daler och Helsingborg med 8 747 daler.⁴⁸ Städernas exakta invånarantal är svårt att fastställa. Trots en viss osäkerhet i siffermaterialet kan vi få en uppfattning om städernas position i förhållande till varandra. Malmö hade år 1690 ca 5 740 invånare, Helsingborg hade vid samma tid ca 1 287 invånare och Landskrona 767 invånare.⁴⁹ Dominanten i Öresundsområdet var Köpenhamn, som vid mitten av 1600-talet hade någonstans mellan 25 000 och 30 000 invånare.

Till dessa siffror skall fogas antalet inkvarterade soldater, soldater på garnisonerna och det arbetsfolk som under 1670-talet tidvis fanns i städerna för att utföra arbeten på befästningarna. I Landskrona hade antalet soldater snabbt ökat från 900 till 1 200 soldater, Helsingborg hade något färre, ca 600–700 soldater. I Helsingborg hade man tidvis omkring tusen

46. Danmark: Peter Munch, *Købstadsstyrelsen i Danmark. Fra Kristian IV's tid til Enevældens ophør (1619–1848)*, Del 1, *Fra Kristian IV's tid til det 18. aarhundredes midte (1619–1745)*, Nordisk forlag, København 1900, s. 13, 31, 45; Knud J. V. Jespersen, »Bystyre og forvaltning«, *Odense bys historie*, bind 2, *De fede år. Odense 1559–1660*, förf. E. Ladewig Petersen, Knud J. V. Jespersen & Leon Tang Jespersen, Odense 1984, s. 147, 149, 208f; Leon Jespersen, »The Constitutional and Administrative Situation«, *A Revolution from Above. The Power State of 16th and 17th Century Scandinavia*, Odense 2000, s. 80; *Malmö stads historia*, del 2, red. Oscar Bjurling, Malmö 1977, s. 66–68. Sverige: Folke Lindberg, »1619 års stadga om städernas administration«, *Svenska stadsförbundets tidskrift*, 1937; Sixten Humle, »Stadgan om städernas administration. En undersökning på 1600-talet i promulgationsfrågan«, *Historisk Tidskrift* 1968; Lars Ericson Wolke, *Borgare och byråkrater. Omvandlingen av Stockholms stadsförvaltning 1599–1637*, Stockholm 1988, s. 95–97; Petri Karonen, »Borgmästare mellan staten och stadssamhället. Förvaltnings- och rättskulturer i det svenska rikets städer under stormaktstiden«, *Mellan makten och menigheten*, red. Börje Harnesk & Marja Taussi Sjöberg, Stockholm 2001, s. 125–129.

47. Ole Feldbæk, *Danmarks økonomiske historie 1500–1840*, København 1993, s. 46; Leon Jespersen, »The Constitutional«, s. 80.

48. Vol. 5.

49. Sven Lilja, *Tjuvehål och stolta städer. Urbaniseringens kronologi och geografi i Sverige (med Finland) ca 1570-tal till 1810-tal*, Stockholm 2000, s. 404f.

man som arbetade med befästningsarbeten.⁵⁰ Inkvarteringar var inte något nytt efter 1658, det tillhörde tidvis det normala i detta konfliktområde. Dessa förhållanden visar den osäkerhet som måste ha rått i de stadsrum som borgarna så enträget försökte kontrollera. Hoten kom från flera håll, osäkerheten om vem som kunde förväntas upprätthålla stabila och överblickbara förhållanden bör ha varit stor. Tydligast framträder denna bild utifrån konflikterna kring inkvarteringen av soldaterna i borgarhemmen. Här hamnade kvinnorna i konfliktens centrum. En borgarhustru i Malmö som hade misshandlats av en soldat trädde fram inför stadens magistrat med hela ansiktet sönderrivet och kläderna i trasor. Protokollet berättar att hon var svullen och sargad så att det var »ynka att se uppå«. En kommentar i protokollet nämner att den kvartermästare som skulle rannsaka i fallet tilltalade henne på tyska och gjorde klart för borgarhustrun att hon själv var orsaken till misshandeln, och med detta fick hon nöja sig.⁵¹ Att klaga över soldaternas misshandel var ingen mening, ansåg borgerskapet i Landskrona; man fick istället vara glad över att slippa undan med den första skadan. Klagade borgaren kunde det resultera i repressalier som var värre än den ursprungliga skadan, förklarade en annan borgare.⁵² En inkvartering i ett borgarhus kunde innebära att mellan fyra och sex personer förlades i huset eftersom soldaten kunde ha hustru, barn och även tjänstefolk med sig.⁵³ Väl inne i borgarens hus utvecklades konflikterna kring stort och smått. Det handlade om bristen på sängkläder och det handlade om olika former av stöld, skällsord och slagsmål.⁵⁴

En konkret bild av en stads liv, historia och utveckling vid Öresund får vi genom en framställan som borgmästaren i Landskrona gjorde år 1670 till skånska kommissionen. Borgmästaren började med att återge hur fiskeläget Södra Säby från 1400-talet utvecklats från köpstadsrättigheterna 1413 över en rad privilegier som gett staden allt fler rättigheter. Stadens uppsving kom med den handel man haft rätt att bedriva på isländska hamnar under 1500-talet.

50. *Helsingborgs historia*, del 4:2, red. Gösta Johannesson, Helsingborg 1969, s. 270; ang. Malmö, se Äldre kommissioner nr 629, vol. 1, s. 1630; ang. Landskrona, se *ibid.*, vol. CC, s. 349, punkt 4.

51. Vol. 1, s. 1721.

52. Vol. 2, s. 1025.

53. Vol. 1, s. 2105.

54. Vol. 1, s. 2227; vol. 2, s. 1036, 1369, 1379.

Det framgår också att Landskrona haft en gynnad position under den danska tiden då man varit befriad från skatter, acciser och andra pålagor, bekräftat i en lång rad privilegier under 1600-talet. Staden hade haft en sådan styrka att man år 1535 hade kunnat slå tillbaka »ett rebelliskt parti« och erövra ett antal kanoner från Malmö (syftar sannolikt på grevefejden, egen anm.). Staden hade haft 40 stora fartyg redan 80 år efter stadsgrundningen och borgmästaren framhöll stadens stora »berikenhet«. Nedgången, beskrev borgmästaren, började med det han benämner som pesten 1602. Denna kom sedan tillbaka i ytterligare tre omgångar under första delen av 1600-talet, och år 1659 hade 323 människor dött i staden. De stora inkvarteringarna under första delen av 1600-talet, alltså under den danska tiden, då holländare och skottar låg i staden, hade medfört våld och våldtäkt. Sedan förklarade borgmästaren hur hårt kriget 1657–58 drabbat staden. Till och med sillfiskets tillbakagång i Sundet kunde ha haft sin orsak i kriget och det myckna skjutandet, menade borgmästaren. Han redogjorde också för hur borgerskapet reagerat under dessa krig, oavsett om det var under den danska eller den svenska tiden. Borgerskapet hade lämnat staden och tagit med sig allt rörligt över till den danska sidan för att sedan återvända efter krigen. Resultatet hade blivit, menade borgmästaren, att borgerskapet förarmats, bönderna vände staden ryggen och holländarna anlöpte inte längre staden. Kornhandeln, som varit den viktigaste handeln för staden, var nu borta. Istället hade starka städer som Köpenhamn, Malmö och Helsingborg dragit till sig böndernas handel på det svagare Landskronas bekostnad.⁵⁵

Borgmästaren beskrev sin stad som drabbad av krigen och pesten och skildrade konkurrensvillkoren med andra starka städer längs Öresund som genast tog över vad en svagare stad förlorade. Det var inte »svenskarernas« eller »danskarnas« härjningar som beskrevs – det var kriget och dess verkningar i allmänhet, och Malmö framhölls som en fiende. Landskrona framstår som en stad vid Öresund omgiven av främmande makter som hindrade den från att utvecklas. Den danska tiden framställdes inte som den gamla goda tiden. Staden var ett offer för något som pågick utanför stadsrummet. Framställningen präglades av en pendling mellan uttryck som lyfte fram den självständiga staden och uttryck och skrivelser som visade hur beroende staden var av en statsmakt. Historieskrivningen låg

55. Vol. CC, s. 344–348.

till grund för en framställan till den svenska centralmakten om att gynna stadens tillväxt genom att acceptera stadens förslag till förbättringar.⁵⁶ Den egna staden var den rumsliga enhet som stod i centrum och det man hade överblick och kontroll över. Utanför staden fanns något som var mer kaotiskt och hotfullt och icke kontrollerbart. Men borgmästaren insåg att staden var beroende av ett politiskt sammanhang som omfattade riket och att han måste förhålla sig till en centralmakt.

Berättelsen om Landskrona visar på konkurrensen mellan städerna längs Öresund. Avunden mot den stad som lyckats utverka ett privilegium som var bättre än den egna stadens var en konfliktkälla. På samma sätt som adel och bönder kunde borgarna i Landskrona förankra sin argumentation i Roskildefredens paragraf nio som gav invånarna stöd för att förbli vid sina gamla privilegier.

Malmöborgarna ville dock ändra på rådande förhållanden. Landskronas gynnade ställning innebar skattefördelar och två skånska härader hade tagits från Malmö och lagts till Landskrona, där bönderna skulle bedriva sin handel. Landskrona hade även fått överta »presidenten [landstingspresidenten]« från Malmö. Borgarna i Malmö menade att man haft denna post före andra städer och att detta hade sin grund i det danska privilegiet där Malmö haft så kallad »landstingsrätt«.⁵⁷ Även andra städer hade problem med det faktum att Landskrona hade en gynnad position.⁵⁸ Kommissionen framhöll att man hade »viktiga skäl och orsaker« till att Landskrona var gynnad och att denna stad var av en annan »beskaffenhet«.⁵⁹ Landskrona fick dock kritik för att man missbrukat sin tullfrihet så att det drabbade andra städer, främmande hade dragits till staden för att föra ut hästar och boskap och därvid utnyttjat tullfriheten. Tullfriheten gällde stadens borgare och inga andra.⁶⁰

Kampen för den egna staden framträder även på andra platser där borgare markerade mot andra städer och så kallade »fläckar«. Malmös färjemän skulle ha samma rättigheter som Helsingborgs, Malmös skomakare vände sig mot skomakarna i Helsingborg, Landskronas »formän« klagade över hur Helsingborgs »formän« drog genom deras stad, och

56. Vol. CC, s. 350–354.

57. Vol. 1, s. 1638, 1441.

58. Vol. 1, s. 134, 535.

59. Vol. 1, s. 2130, 2141.

60. Vol. 2, s. 1020–2022.

samma klagomål framfördes i Ängelholm. För borgarna i Båstad utgjorde Halmstads privilegium ett problem.⁶¹ Det fanns även en rad »fläckar«, som inte hade handelsrättigheter men trots detta hade en anseelig handel och därmed konkurrerade med städerna. Dessa konkurrenter såg borgarna gärna att centralmakten ingrep mot. Här namngavs Trelleborg, Vä, Åhus, Ängelholm och Båstad. Även handeln på sätesgårdarna i området var en nagel i ögat på borgarna.⁶² Solidariteten inom borgerskapet hade sina tydliga gränser, i första hand gällde det att värna den egna livssfären och de egna utkomstmöjligheterna. Det fanns ett gemensamt erfarenhetsrum som utgjorde grunden för en gemenskap där tillträdet till denna utgjordes av regler och normer kring rättigheter och skyldigheter. Varje borgares ed till magistraten när man valde att bli borgare i en stad var en bekräftelse på att villkoren accepterades.

Övergången till Sverige innebar förändrade förutsättningar för handeln i området. Den nedgång i kornhandeln som borgmästaren i Landskrona omnämnde i sin skrivelse 1670 var en del av denna förändring. Handeln med spannmål och levande djur, främst oxar som tidigare gått över Öresund till Danmark, ofta för vidareexport till Tyskland, denna handel fick en annan riktning. Främst var det exporttullarna som drev på denna förändring genom att det som varit inrikeshandel förvandlades till utrikeshandel. Handeln med oxar vände nu mot norr in i det svenska riket eller via andra exporthamnar som Ystad för vidareexport till Tyskland. Nya marknader för hästar skulle förse den svenska kronan med dugliga kavallerihästar, exporten reglerades. Spannmålen från Skåne skulle tillgodose den svenska krigsmaktens och befolkningens behov och spannmålshandeln riktades därmed till stora delar bort från Öresund. Denna strukturella förändring drabbade städerna vid Sundet, men den drabbade inte alla som sysslade med denna handel i Skåne. Oxhandeln och stallningen av oxar expanderade till exempel på godsen runt Ystad.⁶³ Den svenska marknaden öppnade möjligheter för andra aktörer. Det fanns både vinnare och förlorare inom det skånska området.

En annan konfliktlinje rörde förhållandet mellan borgare och bönder.

61. Vol. 2, s. 435f, 459, 1040, 1267, 1282.

62. Vol. 2, s. 382; *Helsingborgs historia*, del 4:2, s. 21–25.

63. *Helsingborgs historia*, del 4:2, s. 130–136; Hans Ersgård, »Stadens historia 1658–1718«, *Malmö stads historia*, del 2, red. Oscar Bjurling, Malmö 1977, s. 267–276.

För att upprätthålla handelsregleringarna skulle städerna hålla utridare, som skulle övervaka och beivra olaglig handel. Utridare saknades dock på många platser längs kusterna, något som centralmaktens representanter ofta återkom till.⁶⁴ Borgarna klagade genomgående på landsköpen som drog handeln bort från städerna, men samtidigt var det tydligt att man inte drev frågan om utridare och kontroll med någon större energi. Denna typ av konflikter återfanns kring de skånska städerna men de blev ännu tydligare ju längre ut i de perifera delarna vi rör oss.⁶⁵ I dessa strider visar borgerskapet ett ambivalent förhållande till statsmakten: å ena sidan ställde man starka krav på att statsmakten garanterade städernas privilegier, å andra sidan agerade man eftergivet med den egna kontrollen. Det återspeglar hur borgarna föll undan för en lokal marknadssituation. Konflikter i dessa frågor kan karakteriseras som konflikten mellan en agrar ekonomi där även bönder bedrev handel och en stadsbaserad ekonomi. Konfliktmönstret antyder att de skånska städerna längs Öresund stod starkare än städerna i de mer perifera delarna där bondehandeln hade ett starkare fäste.

Den svenska centralmaktens ambition att satsa på städerna som centrum i ett regionalt och lokalt handelsnätverk bör ha framstått tydligt för borgmästare och magistrater i området. Det bör ha tilltalat städernas ledningar, men denna ekonomiska politik hade även en baksida. Stapelstäderna – de städer som hade rätt att bedriva utrikeshandel – ingick i ett hierarkiskt system med rikets ekonomiska centrum Stockholm i toppen. Städerna i Skåne var inte fria städer, de hade att underordna sig det svenska stapelstadssystemet. Att städerna i Skåne uppmärksammade denna inriktning framgår av ett klagomål till Skånska kommissionen 1669. I detta klagomål över effekterna av stora sjötullen påpekar borgarna i Malmö att denna tull negativt påverkade utförseln av de varor man traditionellt exporterat. Samtidigt klagade man över att man tvingades köpa en rad varor från Stockholm och inte från närmaste utländska hamn som varit brukligt tidigare.⁶⁶ Detta visar att den svenska centralmakten verkligen satsade på att omstrukturera handeln på ett sätt som man ansåg skulle gynna riket. Men den nya ordningen kan inte enkelt tolkas som att »Skåne« stod som förlorare.

64. Vol. 1, s. 49, 381, 1113, 1728,

65. Bergman, s. 223–229.

66. Vol. 1, s. 1706.

Det instrument som den svenska centralmakten hade till sitt förfogande för omstruktureringen var tullförordningarna. Tullmaterialet för perioden och städerna öster om Sundet är magert, men några slutsatser kan dras. Handeln mellan Malmö och Köpenhamn så som den framträder i de så kallade utskeppningssedlarna för åren 1662–63 visar att fartyg på mellan en och tre lästers storlek trafikerade denna rutt och att många olika köpmän i Malmö samlade små partier kalvar, gryn och höns för överfart till Köpenhamn. Denna handel kan karakteriseras som en »passiv handel« gentemot Köpenhamn. Den större delen av Malmös handel var inriktad mot tyska hamnar.⁶⁷ Handeln mellan Helsingborg och Helsingör präglades av stora kvantiteter hästar, oxar, kalv, lamm, kor och smör.⁶⁸ Handeln mellan Malmö och Köpenhamn verkar tydligare än den som redovisats längre norrut ha ingått i en handel som tillgodosåg storstaden Köpenhamns behov av dagligvaror. Köpenhamn fortsatte att ha en stark ställning i förhållande till ett omland som inkluderade Malmö. Denna rumsliga maktrelation hade inte förändrats trots att den politiska kartan ritats om.

Kusthandel med fartyg som trafikerade båda sidor av Sundet har också avsett spår i källmaterialet.⁶⁹ För den inrikes kusthandel som förekom längs den svenska Öresundskusten innebar Öresundstullen som kontrollerades av danskarna ett problem. Den trafik som löpte in och ut ur Sundet tvingades lägga till vid den danska tullkammaren. Borgarna i Landskrona klagade över detta och ville att små farkoster på under sex läster skulle slippa detta moment. Ett praktiskt problem var att dessa små farkoster inte klarade att ligga i öppen sjö och vänta på att bli förtullade.⁷⁰ Å ena sidan visar detta exempel på att den nya tullgränsen var ett problem, å andra sidan visar det att den vardagliga handeln längs kusten in och ut ur Sundet fortsatte efter kriget. För handlare och köpmän i Båstad innebar den nya tullsituationen att de först måste vända norrut till Halmstad för tullvisitation för att sedan vända ned genom Öresund när de skulle till Malmö med sin last, där den sedan kunde vidareexporteras. När båstadsborna klagade över detta framhöll man att det var borgarna i Halmstad som ut-

67. Riksarkivet Stockholm, Kammarkollegium arkiv, Lokala tullräkenskaper Skåneland 1662–1663, vol. 501:II, no. 205, 206, 289, 313, 315, 328, 338, 341, 344, 368, 369, 371, 394; Ersgård, s. 264–266, 324.

68. Lokala tullräkenskaper Skåneland 1662–1663 (RA), vol. 501:I, passim.

69. Lokala tullräkenskaper Skåneland 1662–1663 (RA), vol. 500:II, ex. no. 291.

70. Vol. CC, s. 290.

verkat denna ordning på den svenska riksdagen.⁷¹ Den nya maktpolitiska situationen hade förändrat konkurrensvillkoren och borgarna i Halmstad gavs möjlighet att agera till stadens fördel på andra städers bekostnad.

Olika restriktioner hade införts som försvårade för vissa grupper att bedriva handel över Sundet. Den svenska tullförordningen var mer omfattande än den gamla danska. Passförordningen utgjorde ett annat hinder även om det inte var ett nytt påfund. Samtidigt visar tulljournaler och brott mot tullbestämmelser att handeln över Sundet fortsatte och att den var omfattande. Restriktionerna i sundshandeln riktades mot »lösdrivare«, det man kallade »pack«, eller soldater som rörde sig över Sundet.⁷² De handelsregleringar som infördes för helsingborgarna verkar främst ha slagit mot de borgare i staden som var lägst taxerade, och det drabbade de fattigaste kvinnorna vilkas handel uppfattades som intrång i ett manligt handelsprivilegium.⁷³

Dessa motsättningar i handelfrågor formulerades ibland i termer av »främlingars« intrång. Frågan är vad man lade i denna beteckning? Vid några tillfällen framgår det tydligare vilka borgarna benämnde som främlingar. När borgarna i Landskrona klagade över olika grupper som gjorde intrång i deras näringar framhölls bland annat »helsingarna«.⁷⁴ Rimligtvis bör detta handla om helsingborgare. Borgarna i Landskrona ondgjorde sig även över de »främmande« köpmän som drog omkring på marknader, och kommissionen ville veta vilka dessa främmande var. Borgarna gjorde klart att det handlade om »hallandsfararna« som drog omkring i »skocketals«.⁷⁵ Beteckningen främmande gällde alla som inte var borgare i den aktuella staden och inte omfattades av de privilegier som gällde för denna stads handel. Någon självklar koppling mellan främmande och nation eller etnicitet fanns inte. Vid något tillfälle omtalades »främmande köpmän« men vi får inte reda på om dessa bara kom från en annan stad i området eller om de kom från andra länder.⁷⁶ I andra fall framgår det att

71. Vol. CC, s. 1027 punkt 3, s. 1029, 1036.

72. Solveig Fagerlund, *Handel och vandel. Vardagslivets sociala struktur ur ett kvinnoperspektiv: Helsingborg ca 1680–1709*, Lund 2002, s. 77, 78f, 81, 83; *Helsingborgs historia*, del 4:2, s. 213. Ang. passvtånget, se även vol. 2, s. 1581 punkt 13.

73. Fagerlund, s. 81, 89, 90f.

74. Vol. 2, s. 1015, punkt 13.

75. Vol. 2, s. 1028, punkt 5.

76. Vol. 1, s. 312, 452, 1728.

köpmännen kom från andra utrikes städer som när »rostockarna« omtalades som ett problem för bagarna som fick konkurrens på skorpmarknaden.⁷⁷ Andra exempel understryker att nationalitet och etnicitet hade en underordnad roll när det gällde att markera mot främlingen.

För att utveckla stadens handel föreslog borgmästaren i Landskrona att man skulle bygga en »tysk kyrka« och därmed dra till sig fler tyska köpmän; predikan på det egna modersmålet skulle hjälpa till att få fler tyskar till staden. Borgmästaren förklarade att det ännu inte fanns så många tyskar i staden och att man tills vidare kunde nöja sig med en tysk präst som predikade, detta efter det att den svenska och den »danska församlingen« haft sina gudstjänster.⁷⁸ I Landskrona fanns således en dansk församling och man ville gärna ha dit tyskar.

Ett annat exempel kan hämtas från Malmö, där man under den danska tiden haft fyra större fartyg på Spanientrafik. Dessa fartyg fanns inte längre kvar. Borgarna ville att handeln på Spanien skulle utvecklas och man klagade över att inte svenska skeppare fick ta hand om denna trafik – istället var det holländare och »andra nationer« som tagit över denna handel. Borgarna framhöll att »svenskarna« var lika förslagna till sjöss som »någon främmande«.⁷⁹ Klagomålet antydde att den svenska centralmakten inte satsade på »svenska« skeppare utan att andra nationers skeppare gick före. Malmöborgarna betraktade samtliga som främmande men man hade inget emot att svenska skeppare tog över – tvärtom förespråkade man denna lösning. Exempelen understryker i vilken rumslig sfär som borgaren rörde sig. Det var ett geografiskt rum som begränsades av hur långt borgarens näringar och livsbetingelser sträckte sig, det var ett rum som inte begränsades av nationella gränser. Den härskare som på ett avgörande sätt hade begränsat borgarnas värld med restriktioner som inte erkändes av de andra städerna hade varit kontraproduktiv; handeln hade påverkats negativt till förfång för statkassan. En etniskt diskriminerande politik var med andra ord inte något som tjänade statsmaktens intressen. Den aktuella fiendens handlingsutrymme och rörelse måste däremot begränsas, men detta var något annat och av temporär natur.

77. Vol. 1, s. 2190.

78. Vol. 2, s. 1094 punkt 9, s. 1101.

79. Vol. 1, s. 1745.

Det skånska rummet

Bilden av relationerna mellan olika sociala grupper i Skåne under slutet av 1600-talet blottlägger en komplex struktur: en adel som slåss för sin uppfattning om provinsen Skåne och relationen till riket, frälsebönder som utifrån sin rumsliga horisont arbetade för bättre förhållanden, kronobönder på Bjärehalvön med en betydligt vidare politisk ambition, städer som konkurrerade med varandra och som samtidigt konkurrerade med adel och bönder. Inom Skåne pågick en kamp om resurser och om existensvillkor. Det handlade om socioekonomiska konflikter med olika rumslig förankring.

Adelns position knöts till en bestämd föreställning om provinsen Skåne och dess relation till riket. Retoriken kring denna fråga vittnar om hur statsmaktens företrädare och provinsadeln sökte en lösning på en ekvation med storheter som adelns föreställning om Skåne, adelns position och statsmaktens centralistiska ambition. Parterna arbetade med etablerade statsrättsliga föreställningar om provins och rike, men adelns retorik om provins och privilegier var även ett sätt att rumsligt gestalta de egna politiska maktanspråken.

Frälseböndernas rumsliga förankring var godset och denna utgjorde grund för deras framställningar om förbättrade förhållanden. På Bjärehalvön däremot var böndernas förutsättningar annorlunda. Privilegier och sedvanor var knutna till positionen som självägande eller kronobonde och manifesterade sig i en politisk maktordning med en rumslig utsträckning till ett antal socknar och hänader. Detta var en annan rumslig gestaltning av en maktordning. Inom dessa socknar och hänader fanns förutsättningar för ett gemensamt politiskt förhållningssätt baserat på de existentiella villkor som rådde i området.

Borgarna i Skåne kunde uppträda som ett borgerskap med gemensamma intressen inför den svenska statsmakten. Samtidigt var borgerskapet splittrat och tydligt knutet till en begränsad rumslig enhet: den egna staden. Exemplet Landskrona visar detta på ett tydligt sätt. Konkurrensen mellan städerna var skarp och mindre »fläckar« bevakades noga. I olika hög grad och med olika ambitionsnivå sökte varje stånd bevaka sina privilegier mot inträngingar, en form av monopolsträvanden som tydligast framträder när det gällde städerna. Begreppet »främling« markerade

gränserna för dessa gemenskapers sociala och geografiska utsträckning. I denna kamp för upplevda och reellt lagstadgade rättigheter var statsmakten både en motpart och en medspelare. Ingen grupp hade makt att helt dominera över den andra. Statsmakten behövdes för att upprätthålla en privilegieordning som gynnade den egna gruppen. Detta öppnade för en situation där statsmakten kunde få något i utbyte för sina gracer mot enskilda grupper eller stånd. En förhandlingssituation utvecklades där olika aktörer och sociala grupper kunde spelas ut mot varandra. Den position statsmakten intog förklarar den ambivalens som undersåtarna visade upp gentemot statsmakten.

Enskilda aktörer kunde bli vinnare på andras bekostnad. Det är däremot svårt att i generella termer tala om situationen för Skåne eller skåningarna. Att formulera generella påståenden av denna art förutsätter att vi tänker bort de socialt förankrade och olikartade gemenskaper som denna framställning lyft fram. Generella påståenden med hänvisningar till »Skåne« utgår lätt från en abstrakt föreställning om Skåne där de maktpolitiska realiteterna döljs. De aktörer på skånsk botten som framträtt inom ramen för denna undersökning hade inte att inför den svenska statsmakten ta ställning till *Skånes* framtid. De hade att ta ställning till, exempelvis, Karups sockens eller Landskronas framtid. Framgång för denna sockens bönder eller för denna stads borgare kunde mycket väl innebära konflikter med andra invånare i Skåne. *Föreställningen* om det gemensamma skånska rummet tenderar att dölja att Skåne rymde många gemenskaper med olikartad social förankring och att vägen mot framtiden inte nödvändigtvis vilade på ett gemensamt förhållningssätt till den nya statsmakten.

Summary

Conflict Lines and Spatial Diversity in Early Modern Scania

The image of relationships between different social groups in Scania (Skåne) at the end of the 17th century exposes a complex structure. Within Scania there was a struggle for both resources and conditions of existence. It was about socio-economic conflicts with different spatial anchoring.

Noblemen, fiefs, peasant farmers and the bourgeoisie were subject to different power structures, which meant that their spatial ties would also have been quite different. The actors' rhetoric on province, privileges and customs illustrates a way of spatially forming one's own claims and demands. Every class attempted to safeguard its privileges; a form of monopoly intent that was most evident in towns. The concept "outsider" indicated the divisions and limitations of these communities' social and geographical extent.

The power of the state was both an opponent and a partner in this struggle for experienced and actual statutory rights. No one group had the power to completely dominate the other. State authority was necessary in order to maintain a privileged order that favoured one's own group. This allowed for a situation where state authority could expect something in return for grace and favours made to individual groups or estates. A negotiating situation developed where different actors and social groups could be played off against each other. The position occupied by the state explains the ambivalence that citizens had to state authority. The *notion* of a commonly shared Scanian space tends to hide the fact that Scania accommodated many communities of varying social ties, and that the future didn't necessarily depend on a common approach to the new state authority.

Referenser

Otryckt källmaterial

Riksarkivet Stockholm:

Äldre kommissioner nr 625, Skånska kommissionens förslag om statens inrättande 1658, vol. 1

Äldre kommissioner nr 629, Kommissionen i Skåne, Halland och Blekinge (Skånska kommissionen) 1669, vol. 1, 2, 5, CC, F, UU

Kammarkollegiets arkiv, Lokala tullräkenskaper Skåneland 1662–1663, vol. 500:II, 501:I–II

Tryckta källor och litteratur

Bergman, Karl, *Makt, möten, gränser. Skånska kommissionen i Blekinge 1669–70*, Nordic Academic Press, Lund 2002

Dübeck, Inger, *Fra gammel dansk til ny svensk ret. Den retlige forsvenskning i de tabte territorier 1645–1683*, Rigsarkivet, København 1987

Elias, Norbert, *Civilisationsteori, del I, Sedernas historia*, Atlantis, Stockholm 1989

Elliot, J. H., »A Europe of Composite Monarchies«, *Past and Present*, vol. 137, 1992

Eng, Torbjörn, *Det svenska väldet: ett konglomerat av uttrycksformer och begrepp från Vasa till Bernadotte*, Acta Universitatis Upsaliensis, Uppsala 2001

Engberg, Jens, *Dansk finanshistorie i 1640'erne*, Universitetsforlaget, Århus 1972

Ericson Wolke, Lars, *Borgare och byråkrater. Omvandlingen av Stockholms stadsförvaltning 1599–1637*, Atlantis, Stockholm 1988

Ersgård, Hans, »Stadens historia 1658–1718«, *Malmö stads historia*, del 2, red. Oscar Bjurling, Allhem, Malmö 1977

Fagerlund, Solveig, *Handel och vandel. Vardagslivets sociala struktur ur ett kvinnoperspektiv: Helsingborg ca 1680–1709*, Lund 2002

Feldbæk, Ole, *Danmarks økonomiske historie 1500–1840*, Systime, København 1993

Gustafsson, Harald, »Den svenska integrationspolitikens föreställningsvärld 1658–1683«, *Da Østdanmark blev Sydsverige*, red. Karl-Erik Frandsen & Jens Chr. V. Johansen, Edeltoft, Skippershoved 2004

Gustafsson, Harald, »The Conglomerate State«, *Scandinavian Journal of History* 1988:3–4

Helsingborgs historia, del 4:2, *Försvenskningen*, red. Gösta Johannesson, Helsingborg 1969

hooks, bell, »Choosing the margin as a space of radical openness«, *Yearning. Race,*

Konfliktlinjer och rumslig mångfald i det tidigmoderna Skåne

- Gender, and Cultural Politics*, Turnaround, London 1990
- hooks, bell, »Homeplace: A Site of Resistance«, *Yearning, Race, Gender, and Cultural Politics*, Boston 1990
- Humle, Sixten, »Stadgan om städernas administration. En undersökning på 1600-talet i promulgationsfrågan«, *Historisk Tidskrift*, 1968
- Jespersen, Knud J. V., »Bystyre og forvaltning«, *Odense bys historie*, bind 2, *De fede år. Odense 1559–1660*, förf. E. Ladewig Petersen, Knud J. V. Jespersen & Leon Tang Jespersen, Universitetsforlaget, Odense 1984
- Jespersen, Leon, »The Constitutional and Administrative Situation«, *A Revolution from Above. The Power State of 16th and 17th Century Scandinavia*, Odense University Press, Odense 2000
- Jespersen, Leon, »Landkommissærieinstitutionen i Christian IV:s tid: rekruttering och funktion«, *Dansk Historisk Tidsskrift*, 1981:1
- Johnsen, Oscar Albert, »Generalkommissariatet«, *Studier i norsk historie 1537–ca 1800. Lyderiket 1537–1660. Norske historikere i udvalg VII*, red. Steinar Imsen, Universitetsforlaget, Oslo 1981
- Karonen, Petri, »Borgmästare mellan staten och stadssamhället. Förvaltnings- och rättskulturer i det svenska rikets städer under stormaktstiden«, *Mellan makten och menigheten. Ämbetsmän i det tidigmoderna Sverige*, red. Börje Harnesk & Marja Taussi Sjöberg, Inst. för rätthistorisk forskning, Stockholm 2001
- Koenigsberger, H. G., »Dominium Regale or Dominium Politicum et Regale, in Politicians and Virtuosi«, *Essays in Early Modern History*, Hambledon, London 1985
- Lefebvre, Henri, *The Production of Space*, Basil Blackwell, Oxford 2004 (först utg. 1974)
- Lerbom, Jens, *Mellan två riken. Integration, politisk kultur och förnationella identiteter på Gotland 1500–1700*, Nordic Academic Press, Lund 2003
- Lilja, Sven, *Tjuvehål och stolta städer. Urbaniseringens kronologi och geografi i Sverige (med Finland) ca 1570-tal till 1810-tal*, Stads- och kommunhistoriska institutet, Stockholm 2000
- Lind, Gunner, *Hæren og magten i Danmark 1614–1662*, Universitetsforlaget, Odense 1994
- Lindberg, Folke, »1619 års stadga om städernas administration«, *Svenska stadsförbundets tidskrift*, 1937
- Malmö stads historia*, del 2, red. Oscar Bjurling, Allhem, Malmö 1977
- Massey, Doreen, *Space, Place and Gender*, Gateshead 2003 (först utg. 1994)
- Munch, Peter, *Købstdsstyrelsen i Danmark. Fra Kristian IV's tid til Enevældens ophør*

- (1619–1848), Del 1, *Fra Kristian IV's tid til det 18. aarhundredes midte (1619–1745)*, Nordisk forlag, København 1900
- Norrhem, Svante, »Normbryterska eller ansvarstagande hustru?«, *Maktens skiftande skepnader. Studier i makt, legitimitet och inflytande i det tidigmoderna Sverige*, red. Börje Harnesk, Inst. för historiska studier, Umeå 2003
- Olsson, Mats, *Storgodsdrift. Godsekonomi och arbetsorganisation i Skåne från dansk tid till mitten av 1800-talet*, Almqvist & Wiksell, Stockholm 2002
- Paasi, Anssi, »The institutionalization of regions: a theoretical framework for understanding the emergence of regions and the constitution of regional identity«, *Fennia* 164:1, 1986
- Persson, Fredrik, »Riddare av det juridiska gränslandet. Den skånska adeln på riksdagen 1664 ur ett identitetsperspektiv«, *Da Østdanmark blev Sydsverige. Otte studier i dansk-svenske relationer i 1600-tallet*, red. Karl-Erik Frandsen & Jens Chr. V. Johansen, Skippershoved, Ebeltoft 2003
- Rosén, Jerker, *Skånska reduktions- och privilegiefrågor 1658–1686*, Lund 1944
- Sjöberg, Marja Taussi, *Rätten och kvinnorna, Från släktmakt till statsmakt i Sverige på 1500- och 1600-talen*, Atlantis, Stockholm 1996
- Staddin, Kekke, »Hade de svenska kvinnorna en stormaktstid? Stormaktstidens svenska stat och konstruktionen av genus«, *Scandia* 1972:2
- Swensson, Margareta, »Bondehamnar i nordvästra Skåne och Blekinge under 1600-talet«, *Dansk Historisk Tidsskrift*, 12 Række, Bind IV, Hæfte 1–2, 1969
- Ullgren, Peter, *Lantadel. Adliga godsägare i Östergötland och Skåne vid 1600-talets slut*, Sisyfos, Lund 2004
- Venge, Mikael, *Dansk Toldhistorie I. Fra åretold til toldetat. Middelalderen indtil 1660*, Toldhistorisk selskab, København 1987